

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Пламен Георгиев Бочков, Нов български университет, 3.1. Социология, антропология и науки за културата (фолклористика), върху научните трудове за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност професор по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, обявен в Държавен вестник, бр. 38 от 8.05.2018 г., с кандидат доц. д-р Магдалена Борисова Елчинова

1. Изследователска дейност и резултати

1. Оценка на монографичния труд „Невидимата общност. Православните българи в Истанбул“. Издание на НБУ, 2017 г.

Монографията „Невидимата общност. Православните българи в Истанбул“ поставя малко разработена тема в българската антропология. В този смисъл първият принос на изследването е, че то се фокусира върху нов терен, нов обект и едновременно с това нова проблематика, доколкото липсват проучвания за съдбата на такива малки, силно затворени, „невидими“ общности. На второ място ще открия като принос на изследването неговата опора върху лично събран от автора теренен материал. Тук подчертавам, че това е характерно за всички публикации на Магдалена Елчинова – тя работи дълго и задълбочено на терен и едва след това интерпретира събраните материали в парадигмата на определена теория или антропологически подход. На трето място безспорен принос на изследването е участието на студенти. Не само в теренната част на няколкото проекта, върху които се базира книгата, но и в представянето на резултатите от тях. И накрая, може би най-значимият принос е широката и плътна теоретична рамка, използвана за анализ на ситуацията на православните българи в Истанбул със съответните препратки към историята на общността, към спецификата на града Истанбул, с когото те най-напред се отъждествяват, към нормативните ограничения за „българско“ поданство на членовете на общността и към сравнение с други български общности по чужбина.

Книгата е написана на ясен и точен език, което облекчава четенето и прави разбираеми дори най-сложните социални теории. Нещо повече, дългият опит в писане на по-кратки текстове – статии и студии – е подсказал на Магдалена Елчинова как да вмести изобилните теренни записи в тъканта на текста без той да бъде утежнен, но и без да бъдат изтласкани в приложения. Цитираните записи допълват наблюденията и заключенията на автора като придават достоверност и усложняват картината на

общността с лични истории, предпочитания, съмнения, колебания и страхове. Към това ще добавя и рефлексивността на самия изследовател, доловима отчетливо в цялата структура на книгата – тя е обърната преди всичко към хората от общността, не просто към нея като абстрактен обект или пък към проблемите около нея като изследователска задача.

Монографията съдържа „Увод“ с изключително наситено съдържание, където се уговарят основните термини, най-вече основанията измежду многобройните номинации на групата, коя да бъде избрана като най-адекватна и коректна, проектите, по които е осъществена теренната работа, избора на методология, затрудненията на терена, студентското участие и пр. Следват три глави, които логично следват разгръщането на картината на съвременното и историческото състояние на общността на „цариградските българи“. Това са главите „Миграция и памет“, „Място и принадлежност“, „Демографски, социални и културни особености“. Предимството на информацията в тези глави, е полагането ѝ в теоретичен антропологически контекст – проблемите на вътрешната миграция в първата глава, конструирането на групова принадлежност с помощта на градското пространство и културата на мегаполиса Истанбул във втората и политическите употреби на гражданството и националната принадлежност в третата. Същевременно и трите глави са изключително информативни и запълват, според мен изчерпателно, празнината в нашето знание за „невидимата“ българска общност в световния град.

По-специално ще се спра на последните две глави, в които виждам голям аналитичен потенциал и теоретичен принос на Магдалена Елчинова. Това са главите „Национална идентичност и етническа политика“ и „Конструиране на етническа идентичност“. В четвъртата глава се анализира паралелно отношението на турската държава към общността на православните българи в Истанбул, мястото на тази общност в сложната, пъстра, противоречива мозайка на турската нация от кемалистки и посткемалистки тип и отношението на българската държава към същата общност от епохата на социализма и след това. Материята е трудна и дори деликатна, доколкото официалните позиции на двете страни често се разминават с практическото положение и особено с очакванията и желанията на членовете на самата общност. Препятствие е и достъпа до информация, да не говорим за лабиринтите на нормативната уредба. Във всеки случай авторката се е справила съвсем задоволително и е запазила фокуса си

върху етническата проблематика, независимо от изкушенията на религиозната тема или на политическия дискурс, впрочем, според мен, напълно приемливи за по-нататъшни, отделни проучвания.

Още по-богата е пета глава „Конструиране на етническа идентичност“. Смятам, че тя е сърцевината и целта на изследването и естествен финал на книгата. В частта **„Методологически ориентири към етничността“** от пета глава „Конструиране на етническа идентичност“ обръщам специално внимание върху анализите на авторката на тезите на Дженкинс за разбирането на етничността чрез два аналитично обособени процеса на съотнасяне – групова идентификация и социална категоризация. Социалната категоризация дефинира етничните групи отвън и е тясно обвързана с властовите отношения. „Социалните категоризации, произвеждани от националните елити, имат определящо влияние върху регламентирането на социалното взаимодействие чрез етническите политики. Но и на локално и всекидневно равнище отделните осъзнаващи се като обособени единици/ групи произвеждат категоризиране на „Другите“, като отново властовите отношения обуславят възможността една група да наложи своите категории на определяне на други групи“. По думите на Р. Дженкинс, дори в условията на глобализация етничността не губи своята актуалност. В опит да се разбере комплексният характер на етничното се появяват и развиват различни подходи, които извеждат и обясняват различни характеристики на процеса на етническа идентификация и обособяване. М. Елчинова се спира на три основни противопоставяния, около които се групират основните подходи: разглеждането на етническата идентичност като „даденост“ срещу трактовката ѝ като социален конструкт; субстантивизиране срещу процесуалност на етничността и дефинирането на етничността в полето на социалното взаимодействие срещу обвързването ѝ с културата.

В първата теоретична оптика се озовава концепцията на Фредрик Барт, според който етничността е форма на социална организация, основана на биологични връзки, споделена култура и общо поле на комуникация и взаимодействие. Барт отдава значение на „осъзнатото активно самоприписване“ на индивида към етничната група. Според него груповото членство, очертано от това самоприписване и от приписването – определянето от страна на другите - играе възлова роля в определянето на етничните групи. В това отношение за него културата стои на заден план; той я определя като

съвкупност от променливи, които се използват избирателно в различни ситуации, за да потвърдят или отрекат груповото членство.

Такъв поглед към етничността не само че не я разглежда като даденост, но извежда на преден план нейната променливост – една и съща етнична категория може да се дефинира по различни начини не само от различните участници в социалното взаимодействие, но и от едни и същи актьори в различни социално-политически контексти и ситуации на взаимодействие. Така етничността се разглежда като ситуативна и контекстуална по характер, а също и като дефинирана едновременно от различни гледни точки.

Друга гледна точка представя един от съвременните автори Роджърс Брубейкър, който настойчиво се обявява срещу обвързването на етничността с групи/ общности, говори за етничност без групи и настоява, че тя трябва да се разглежда по-скоро като процес на групиране. Наблягайки именно върху процесите на свързване, а не върху някакви изкристализирани продукти от тях, Брубейкър и Купър предлагат своеобразна типология, като разграничава близост, свързаност и груповост.

Вторият ми акцент от тази Пета глава е частта **„Етничната общност и културата“**. Повечето конструктивистки теории разглеждат културата или различни културни символи като определящи етничността. На всекидневно равнище също хората най-често изразяват своята етническа принадлежност чрез някои свои културни характеристики. Фр. Барт значително преосмисля връзката между културна и етническа принадлежност, отнеждайки на културата единствено ролята на инструмент, чрез който избирателно и вариативно се обозначават етничните граници в процесите на социално взаимодействие. Неговото наблюдение, че едни и същи културни особености могат да се използват като основание както за включване, така и за изключване от една и съща етнична група, в зависимост от променящите се обстоятелства и партньори в социалното взаимодействие, се потвърждава от безброй примери в практиката. Да не говорим, че в хода на историческото си развитие и опит една етнична общност може да промени значително културния си репертоар, без да загуби чувството за групова принадлежност и обособеност от други групи, с които си взаимодейства.

Така че, обобщава Елчинова, културата участва наравно със социалното взаимодействие при конструирането на етничността, макар че ролята ѝ не трябва да се свежда до тази на застинали маркери на етническата принадлежност или пък като

„тухлите“, с които е изграден един обособен, субстантивизиран конструкт – „етничната група“.

Накрая ще посоча и оригиналната финална част на Пета глава „**Българи „по истанбулски“: маркери на етничността**“. В нея авторката отново, но с друг акцент, се връща към местата на памет и идентичност на истанбулските българи, като добавя и нови маркери като езика, всекидневното поведение и груповата култура на общността. Формулирана е и авторовата теза за множествената същност на етничността: „Дефинирането на етничността като множествена, променлива, флуидна, дефинирана различно в различни контексти и според конкретните участници в социалното взаимодействие, означава, че и етничните категории не са еднозначни. Казано с други думи, няма само един начин, по който да се определиш като „българин“; напротив, вариациите на „българското“ са многобройни, между тях може да има дори взаимноизключващи се, като цяло те са равностойни, еднакво легитимни в познавателен план“.

2. Оценка на приносите в други публикации на кандидата

Доц. Магдалена Елчинова участва в конкурса за професор с 30 статии в реферирани научни издания, от които 14 са на английски език. Всички публикации са отпечатани след 2008 г. Включени са 17 доклада от международни научни форуми, като някои от тези форуми са ръководени от доц. Елчинова в качеството ѝ на директор на мрежа „Култура“ към ESSHC (European Social Science History Conference). Основна тема в представените публикации са миграционните процеси и практики, изследвани в антропологическа перспектива. На първо място проблематиката около изселниците след 1989 г. в Република Турция, обратната миграция на граждани на ЕС към България, както и ситуацията на бежанците от последните години. М. Елчинова се опитва, при това успешно, да анализира състоянието на миграционните изследвания в България като се фокусира върху работата на фолклористи, етнологии и антрополози. Друга голяма тема в публикациите на М. Елчинова е свързана с културните и социалните интерпретации на границата. Тук приносът е от една страна в базираните на теренна работа наблюдения и изводи за процеси и практики по границата, разбираана в широк смисъл на социален конструкт, и, от друга страна, популяризирането на този опит в международна среда чрез участие в научни форуми и привличането на студенти за участие в различните етапи на изследванията.

Специално ще отбележа приносът на М. Елчинова в развитието на преподаването по антропология в част от публикациите. Тя прави задълбочен преглед на университетското обучение по етнология и антропология у нас, като участник в него от средата на 90-те години, но и се включва в един по-широк международен дебат за състоянието на академичната антропология в Европа.

3. Цитиране от други автори

Установени са общо 282 цитирания, от които 229 цитирания от други автори. Прави впечатление широкият кръг специалисти, цитирали публикации на М. Елчинова и това, че значима част от цитиранията са на чужди автори.

4. Оценка на резултатите от участие в изследователски проекти

Доц. М. Елчинова участва активно в поредица от изследователски проекти – вътрешни и международни, като само за целите на конкурса тя е посочила 6 по-едри проекта – „Програма за академични изследвания“ на Институт „Отворено общество“, Будапеща, „Антропологията в България и Р Македония в пост-социалистическия период“, финансиран от ЦЕУ, Будапеща, „Мигранти и изселници от двете страни на българо-турската граница: наследство, идентичност, културни взаимодействия“, финансиран от ФНИ, „Културно наследство и местно развитие по южната граница на България“, финансиран от ФНИ и др. С изключение на проекта „Мигранти и изселници от двете страни на българо-турската граница: наследство, идентичност, културни взаимодействия“, всички проекти са ръководени от М. Елчинова и в повечето от тях водеща е антропологичната теренна работа. Характерно за изследователския процес при нея е задълбочената подготовка, изключителната теоретична плътност и прецизната екипна работа. Резултатите от проектната дейност в общия случай преминават в публикации – статии и доклади на научни форуми, но също и в преподаванията по курсовете, водени от М. Елчинова.

II. Учебна и преподавателска дейност

В периода на атестиране М. Елчинова е преизпълнила изисквания норматив за учебни материали, главно чрез качване на учебни материали, статии, книги, филми в платформата Мудъл. Използвани са голяма част от формите за работа в Мудъл: качване

на материали, задания, форум, чат, анкета и др. През последните три години има качени материали, лекции и указания и на английски език за Еразъм студентите в програма „Антропология“. За периода на атестиране има изпълнен норматив за учебна работа, над 15 дипломирани бакалаври и магистри, на които е била научен ръководител.

М. Елчинова е ръководила и двама докторанти, единият от които е защитил докторска степен по антропология.

III. Административна работа

От 2002 г. доц. М. Елчинова е ръководител на департамент „Антропология“ с прекъсване в годината, когато бе на специализация в САЩ по програма „Фулбрайт“. За този дълъг период доц. Елчинова стабилизира състава на департамента и разви някои от значимите негови инициативи като изданията на департамента „Антропологични изследвания“ и „Ловци на умове“. Появи се нова поредица „Значими имена в антропологията“, както и семинарът „Антропологични четения“, който се провежда два пъти месечно. Била е член на Академичния съвет на НБУ в първия ми мандат като ректор, а в момента е член на Комисията по академична етика.

IV. Лични впечатления

Участвал съм в голяма част от проектите, които доц. Елчинова посочва в своето представяне по конкурса. Съвместната ни работа датира от далечната 1989 г., когато се включи като докторант в големия проект „Фолклорна проза от Североизточна България“ с теренни проучвания в района на Разградско и Исперих. С прекъсвания този проект продължи до средата на 90-те години. Паралелно работихме на терен в Западните Родопи – района на Гоцеделчевско и Велинградско.

Първият ни общ проект „Социална среда и фолклорен дискурс“ бе и първият спечелен от Фонд „Научни изследвания“. Последваха още три успешни кандидатствания, като на последното (проектът „Културно наследство по южната граница на България“) тя беше и ръководител.

Магдалена Елчинова е професионалист с висока академична етика и способност да мотивира участниците в изследователските екипи, които ръководи. Отличава се с

прецизност дори в детайлите на работата и с възискателност, които често затрудняват членовете на нейните екипи и нейните докторанти, но са особено полезни за колегите с желание да се развиват и да учат.

Не познавам друг колега антрополог, освен Васил Гарнизов, с подобно настоятелно, изчерпателно и в същото време уважително и разбиращо отношение към събеседниците. Интервютата ѝ са задълбочени и наистина информативни до степен самите те да бъдат документ на ситуацията.

V. Заключение

Убедено препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да гласуват положително за заемането на академичната длъжност професор в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата от доц. д-р Магдалена Борисова Елчинова.

проф. д-р Пламен Георгиев Бочков